

HAECKEL KAO ČOVJEK.

F. Čulinović je izdao Haeckelove »Tajne svijeta« ćirilicom. Stari se »Obzor« požurio, da to djelo pohvali kao »najzrelije i najpreglednije« (3, 8. 1922). No da je prevodilac prije prijevoda upoznao »Die Welträtsel« i sa druge, objektivne strane, bio bi nas valjda poštedio jednom ovakovom nedoličnom i nekritičkom knjigom. Svoje mišljenje utvrđujem sudom dvojice stručnjaka: filozofa i prirodoznanca. Paulsen, profesor filozofije u Berlinu, svojedobno najčitaniji zastupnik panteizma i idealističkog monizma, izražuje se o »Tajnama Svijeta«: Pero mi je u ruke utisnulo »gnušanje radi površnosti, s kojom je knjiga pisana . . . Ja sam s *dubokim stidom* čitao knjigu. Stidio sam se niskog stanja općenite i filozofske naobrazbe našega naroda. Da je netko ovakvu knjigu uopće mogao zamisliti, napisati, štampati, kupovati, čitati, u zvijezde kovati, da joj se moglo vjerovati u narodu, koji ima jednog Kanta, jednog Goethea, jednog Schopenhauera, to je bolno. Međutim: nosce te ipsum«. (Preussische Jahrbücher: Philosophia militans 4. Str. 142.) Čujmo, kako jenskog profesora karakteriše profesor W. Branca, direktor palaeontološkog instituta u Berlinu: »Svatko može misliti o vjeri i dogmama, kako hoće; tim ne vrijeđa i, ne smeta nikoga. Ali ako netko ono, što je nebrojenima nutarnja potreba, sveto osvjedočuje, poticaj na dobro, jaki oslon u životu, potpora u nesreći, tako omalovažuje i iznakazuje kao što čini Haeckel s vjerom drugih i s kršćanskom religijom u *Tajnama Svijeta* — taj posvjedočuje isto uvjerenje o duhovnom životu svojih savremenika, koje je izrazio i Napoleon o tjelesnom životu onom poznatom rečenicom: »Pljujem na život stotine tisuća ljudi«. . . . Radi toga smatram ove javne ispade, proračunane za šire slojeve, kojima Haeckel i drugi nasrću na ideju Božju i kršćansku vjeru, *za zločin proti čudorednom razvitku čovječanstva!*« (W. Branca: Der Stand unserer Kenntnis vom fossilen Menschen«. 105.) Interesantno je i Haeckelovo vlastito priznanje, što ga iznaša njegova štovateljica grofica Stona u svečanom spisu prigodom proslave Haeckelove osamdesetgodišnjice: »Was wir Ernst Haeckel verdanken«. Haeckel veli: »Imam čudno iskustvo sa svojim knjigama. Nekoć sam ih nekoliko dobrih napisao, držim ih i sada dobrim. Ali njih nije gotovo nitko čitao. Tada napisah opet nekoliko posve običnih knjiga, a te su imale ogroman uspjeh. Čovjek gubi svaku volju. Tako n. pr. moje »Tajne Svijeta« prevedene su na razne jezike i rasturene u više od pola milijuna istisaka. Ovakovi slučajevi ne nukaju čovjeka, da stvara što velika i znamenita. Radi *Tajna Svijeta* primam na ti-

suće dopisa sa svih dijelova svijeta — a za ono nekoliko dobrih knjiga ne pita nitko. Da, ljudi su čudni«.

Nakon ovih poraznih izjava osvijetlimo Ernesta Haeckela kao čovjeka baš na temelju knjige »Tajne svijeta«.

Haeckel se rodio 16. veljače 1834. u Potsdamu. Studirao je medicinu u Würzburgu i Berlinu. Nakon jednogodišnje liječničke prakse napusti službu i dade se na študiranje zoologije u Jeni, gdje već iza četiri godine postade profesorom. Svoje teoretsko naučno djelovanje prekidao je Haeckel sad kraćim sad duljim putovanjima po Indiji i Ceylonu, Sumatri i obalama sredozemnoga mora. On je stručnjak u poznavanju nižih morskih životinja — radiolaria — i ovu je granu nauke on istom stvorio i pokazao. Ovo valja naročito naglasiti, jer su nekoji smatrali Haeckela stručnjakom za čitavu zoologiju, pa čak i za fiziku i filozofiju i htjeli bi druge ušutkati onom: Haeckel dicit i basta! Da je profesor iz Jene ostao kog svojega zvanja i njemu žrtvovao svoju vanrednu marljivost, brzinu i spretnost — možda bi ga danas znanost visoko cijenila, kao što se besprikorno štuje Koper-
nik, Newton, Linée, Mendel, Brehm i t. d. Ali, jer je on htio, da iz čitave, krasne prirode znanosti izvuče *demagoški* kapital za svoju ideju — monističko obožavanje prirode — koja ga je tako zanijela, da je njezinom realizovanju žrtvovao ne samo svoj naučenjački glas nego obično *muževno* poštenje — nije čudo, da je *znanstveni* svijet iza njegove smrti ubrzo nabrojio njegove zasluge u znanosti. Ali neko drugi radovao se Haeckelovim knjigama — socijalni demokrati kao nosioci borbe proti pozitivnome kršćanstvu. Haeckel ih naziva »neprijateljima kulture«, a oni mu se ipak dive. Bijaše njemački enciklopedista. Što su nekoć Diderot, d'Alambert, Voltaire bili Francuzima, valja reći i na čast Haeckelu: bio je »predradnik njemačke duhovne revolucije«, piše »Vorwärts« 9. augusta 1919. Da bude tragika još veća, saski kralj daje Haeckelu na slavi 70. rođendana svoj orden; valjda zato, što mu je svojim monističko-ateističkim načelima potkopao prijestolje! Kao sveučilišni profesor u Jeni ostao je Ernest Haeckel sve do 75. godine, a onda se povukao u mir. Za nasljednika postavi svoga učenika i prijatelja Plate-a, s kim se domala gadno zavadio. Umre iza rata 1919. godine. Godine 1910. istupio je Haeckel iz protestantske crkve. On, koji se je već odavno raskrstio s kršćanstvom i borio se protiv njega već skoro od nastupa svoje službe, tek je u 76. godini izvršio taj jedini svoj konsekventni čin. Haeckel ima široku savjest, pa se prisno sprijateljio s načelom: svrha posvećuje sredstvo. Sam izjavljuje 25. studenoga 1910.: »Pošto sam se već više od pedeset godina raskrstio u duši od čitavog uvjerenja s vjerskim kršćanskim istinama, bilo bi dosljedno, da ovakoj spoznaji dadem i vanjski izražaj istupom iz evangeličke crkve i ja sam se sustegao od tog koraka samo iz obzira na moju obitelj i drage prijatelje, kojima bih tim bio nanio štetu i tešku bol«.

Svojedobno pisale su njemačke novine (Frankfurter Zeitung), da je Haeckelovo pisanje urodilo u Njemačkoj žalosnim posljedicama. U širokim masama izgubio se svaki smisao za vjerska i uopće za sva dublja pitanja. Svaki — i najgluplji — držao je da ima pravo, da se ruga onome, koji vjeruje u osobnoga Boga. Erich Wassmann S. J. napisao je posebnu knjigu, gdje dokazuje činjenicama, da je Haeckelov monizam kulturna opasnost, (Erich Wassmann: Haeckels Monismus eine Kulturgefahr 1919. — Freiburg.) jer da uništava sve vjerske, čudoredne i domovinske ideale njemačkog naroda. »Jer ne će nas upropastiti ni Versailles, niti Spera, niti nasilna neprijateljska okupacija nego jedino ateizam, jer taj ubija temelje naše kulture, a to je i bio plod dosadanjeg djelovanja Haeckelova«, zaključuje zgodno Meffert svoj sud o Haeckelu. (Meffert: Apologetische Vorträge V. B. 241.). Haeckel mrzi kršćanstvo. Mrzi ga fanatično a ne pozna ga. Famosna je izreka profesora Reinke-a iz Kiela: »Haeckel se razumije u kršćanstvo ko magarac u logaritme«. Bez ikakove stručne spreme, jedino radi toga, jer je kao gimnazijalac bio marljiv u vjero-naučnoj (protestantskoj) obuci, prisvaja si neosporivo pravo, da kao kakvi profesor bogoslovlja kritizira vjerske dogme. Kao kad bi koji gimnazijalac radi toga, što marljivo uči zoologiju u školi, usurpirao si pravo, da kritizira stručna djela! Logika je slaba strana Haeckelova, ali je zato jak u mržnji na Crkvu a napose na katoličku vjeru. Mržnja ga je učinila slijepim, ona mu je diktirala u pero 17. i daljnja poglavlja. Radi toga su ta poglavlja lišena svake znanstvene erudicije, jedan pamflet, javna poruga besavjesnog, fanatskog podstrekača. A gdje mu ne dostaju misli hvata se praznih doskočica. On Boga zove »gazovitim kralježnjakom«, presveto Trojstvo matematičkom glupošću. Bog mu je u stambenoj neprilici, Krist nezakonito dijete, »evandelja« pripisuje igri slučaja. Kako da se sudi o čovjeku, koji u svojoj knjizi do dosade tvrdi, da savjestan i uvjeren vjernik ne može biti naučenjak, u prvom redu prirodoznanac. Kao da baš priroda nije najljepša Stvorčeva knjiga! A kad se Haeckelu kao protudokaz njegovoj apsurdnoj tvrdnji iznesu sjajna imena, luči na nebištu znanstvenog svijeta kao: Vercelij, Chevreul, Galvani, Volta, Ampère, Faraday, Frauenhofer, Pasteur i t. d. (P. Kneller, isusovac, napisao je o tim kršćanskim učenjacima čitavu knjigu: »Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft« Freiburg« 1912.) usuđuje se on njima podmetati: ili da ne spoznaše dalkosežnosti svojih otkrića ili da su radi slabosti i ljudskih obzira pridržali navikli običaj vjeroispovijedanja. Dakle su slabići i nezalice! Uopće, čitanjem knjige »Tajne Svijeta« dobivamo dojam, da su veličine na znanstvenom polju, kojima se mi divimo, ili poluidijoti, a ako su još kršćani, onda su potpuni idijoti. I to samo zato, jer se ne slažu s Haeckelom! Krasne li slobode savjesti, mišljenja i nauke, koji hoće Haeckel da propovijeda!

Unatoč njegovom živom uvjeravanju, čini se, da Haeckel ipak nije u mladosti marljivo učio katekizma, jer onda bi dobro poznao deset zapovijedi Božjih a pogotovo onu osmu: ne reci lažna svjedočanstva! Eto za Kopernika (1475.—1543.) ne će da prizna, da je katolički svećenik, ali se usuđuju ustvrditi: »Pošto je oborio prevladalo geocentrijsko (zemlja je središte svijeta) Ptolomejevo mnijenje, izmakao je i tlo čisto kršćanskom naziranju, da je zemlja središte svijeta a čovjek Bogom postavljeni gospodar svijeta«. Bilo bi mnogo poštenije, da je mjesto ovakve nedokazane tvrdnje, e je Kopernik bio protivnik kršćanstva, donio natpis nad grobnom pločom, koji ponajbolje posvjedočuje duh i mišljenje Kopernikovo: »Ne težim za milošću Pavlovom, niti za oprostjenjem poput Petra, nego kao što si razbojnika na križu nazvao blaženim, tako i meni pomози, Gospode!« A kako se samo poigrao sa Linnéom (1707—1778)! U »Tajnama Svijeta« ruga se Linnéu nazivajući njegov sistem »obožavanom dogmom«. A god. 1907. izdaje Haeckel spis »Das Menschenproblem und die Herrrentiere von Linné«, pa ga u vrlo bombastičnom tonu posvećuje Linnéu. Knjiga ima natpis: »Homo! Nosce te ipsum! Čovječe, spoznaj sama sebe! Carolus Linnaeus, Systema naturae 1755«. Ne donáša jenski profesor badava ovaj natpis. U svojoj naime spomenutoj radnji tvrdi Haeckel, da je Linné naučavao i upoznao prede čovjeka kao i on sam (Haeckel): da čovjek potječe od majmuna, a citirane Linnéove riječi imale bi se shvatiti kao potvrda. A ipak je Linné u narednim izdanjima svoje knjige naročito naglasio, da se »homo nosce te ipsum« ima razumjeti samo u *teološkom* smislu: čovječe, upoznaj svoga Stvoritelja! Svejedno, Haeckel ne mari za to. Što kažemo za čovjeka, koji protiv naše volje daje našim riječima drugo značenje? A nije ovo jedini od značajnih slučajeva, koji Haeckela karakterišu kao čovjeka sumnjiva poštenja. Spominje Georgesa Romanesa, engleskog psihologa, čija su djela tobože radena u smislu monističke nauke o razvoju. Obasipa ga hvalama: »izvršni engleski prirodoslovac«, »najvredniji proizvod psihološke literature«. U njegovom djelu: »postavlja se u prirodnom savezu cio dugačak niz stepena psihičkog razvoja u životinjskom carstvu o najjednostavnijim osjećajima i instinktima najnižih životinja pa sve do najsavršenijih pojava razuma i svijesti kod najviših životinja«. (66.) Dobro! Recimo, da je Romanes u citiranom djelu bio monista, zašto Haeckel ne spominje zadnje Romanesovo djelo: »Misli o vjeri«, gdje učenjak zabacuje monizam i vraća se kršćanstvu. Djelo je izašlo 1899. godine, a od toga je doba imao Haeckel vremena da ispravi svoje navode. Jenski profesor ne će da to uradi, jer mu konvenira, da nas zavede u bludnju. Ili će ispričati Romanesa kao što je pokušao ispričati preokret nazora u smjeru kršćanske filozofije kod glasovitih prirodoslovaca R. Virchova (Würzburg) i E. Du Bois-Reymonda (Berlin) sa starošću, gdje um tobože potamnjuje. »No može se opet i obratno

tvrditi, da su veliki muževi znanosti u mladim godinama nepristranije i odvažnije pristupali svojoj zadaći, da im je pogled bio slobodniji a njihova rasuđivalačka snaga čistija. Iskustva kasnijih godina dovođe mnogostruko ne samo do obogaćenja već do potamnijavanja nazora i sa starošću nastupa polagana *natražnja* tvorba u mozgu kao i u svim ostalim organima« (80). Iza ove tvrdnje nastaje interesantno pitanje, kada je prof. Haeckel pisao svoje »Tajne Svijeta?« Baš onda, kad je navršio 65 godina. A to je kod nas — starost. Nije čudo, što su onda »Tajne svijeta« pisane tako natražnjački!

Karakteristično je i ovo! — Monista Haeckel daje svima: osakaćenim vojnicima, majkama, koje su jedinca izgubile, kržljivima, siromašnima jedno nemoralno sredstvo u ruke — samoubojstvo. »Tko će ovim siromasima, vrijednim sažaljenja, zamjeriti, ako si u svom očajnom stanju hicem iz revolvera ili morfijem bez bola skrate život?« (Ewigkeit 40). Dapače, Haeckel zamjera požrtvovnim liječnicima, koji se trude, da ovakim bijednicima produlje život. »Rijetko i upravo ludo je rašireno mnijenje, da je liječnik dužan pod svaku cijenu održati bolesniku život . . . Mala količina morfija ili cijankalija pa će osloboditi ne samo jadnike, vrijedne smilovanja, nego i njihove rođake od težine dugog, bezvrijednog i mučnog života«. Liječnici, koji slušaju njegov savjet, »vrše tim zapovijed kršćanske ljubavi prama bližnjemu«. Ovakovi su nazori već — brutalni! Ujedno daju svjedodžbu dubokog duševnog i socijalnog siromaštva Haeckelova. Najbolja su osuda čitavog Haeckelova bezbožnog monističkog smjera: dokazuju, da je Haeckel ne samo teoretski nego i u praksi bankrotirao sa svojom životnom zadaćom. Tragična sudbina za jednog čovjeka, koji je valida bio pozvan, da po svom položaju donese čovječanstvu mnogo koristi.

Dr. I. B.

OSVRT NA POVIJEST I LITURGIJU SVETKOVINE SVIH SVETIH.

1. Kad je poganski Rim osvojio svijet. Marko Agripa, zet cara Augusta, tobože u zahvalu i u čast svim bogovima podiže najtrajniji spomenik moći rimskog carstva, tako zvaní panteon, t. j. ogromno kazalište¹⁾ i ujedno svetište svih bogova. No domalo je zrno gorušično svetog evanđelja, posijano od ribara Petra, uhvatilo korijen u novom poganskom Babilonu. Na tisuće i tisuće mučenikâ Kristovih svojom su krvlju radosno zasvjedočili svoju vjeru na onoj istoj arení, koja je svojim nečovječnim gladiatorskim igrama i krvoločnim zvjeradima pasla okrutnu radoznalost kudikamo krvoločnijih pogana.